

Društveni poredak i čudorednost dokazuju Božju opstojnost

Ljudi svih vremena stajali su pred tajnama savjesti sa velikim strahopočitanjem kao pred kakvom svetinjom. Sokrat je znao, da mu u njegovoj nutрини progovara Daimonion. A najnovija znanstvena istraživanja kazuju, da i djeca prirode do zadnjega crnca Australije znadu za jedno najviše Biće, koje bdiје nad zvijezdama i u nama stanuje. — Je li onda čudo, ako i kršćanska znanost — ne samo katolička — odavna već nastoji, da u ovim tajnama čudorednog osjećanja nađe put do Boga, da izgradi deontološki dokaz za Božju opstojnost? Prije se čuditi, što u katoličkim krugovima do danas još nije došlo do jedinstvenog poimanja ovoga psihološki možda najjačег dokaza. Ovo, dakako, ne će iznenaditi onoga, koji zna, kolika je razlika u shvaćanju čudorednosti u njenoj biti. Razlika shvaćanja mora doći do izražaja kod prosuđivanja čudorednog dokaza za Božju opstojnost. Čudoredni dokaz može biti vatra, u kojoj se kuša izdržljivost stanovitih etičkih nazora. On dakle služi etici i naravnom bogoslovlju.

Čudorednost, o kojoj ćemo govoriti, obuhvatit ćemo prema katoličkom shvaćanju, u njezinu punom opsegu, uključivši i pravo i sociologiju. Providnost je našem vremenu dala osobito nježan osjećaj za društveni život. Kao malo kad, svijesni smo danas sreće i moći zajedničkog života, ali također njegovih granica i opasnosti. Razumijemo Platona, kad nam govori, da je naš duševni život u zajednici ispisan velikim slovima, pa nam je zato i razumljiviji. Zašto ne bi ovaj dar Providnosti položili na oltar Božjih dokaza? — Dokaz, koji ćemo izvesti, bit će dakle čudoredno-sociološki.

Pokazat ćemo najprije razliku prosuđivanja sa strane katoličkih mislilaca s obzirom na čudoredni dokaz za Božju opstojnost. Poslije samoga dokaza slijedit će kratak pregled protivnih nazora.

★

S najfinijim psihološkim razumijevanjem prikazali su tajne čudorednog života i put, koji od njega vodi k Bogu, mislioci one struje, koja se danas zove »nova apologetika«. Vjerni svojoj

metodi imanencije, nastojali su, da nađu Boga u samoj čovječjoj nutрини. Svetište savjesti bilo im je bogato vrelo. Prvo mjesto među ovim misliocima — govorimo o razdoblju poslije Pascala — ide francuskog oratorijanca Gratrya, koji je možda najveći duhovni baštinik Pascalov. Gratryu se u mnogočemu prikućio njegov savremenik, engleski oratorijanc kardinal Newman. Po njihovu mišljenju Svetost i Veličanstvo Božje u savjesti je gotovo nazočno. Mi nekako osjećamo Božju neposrednu nazočnost. Tu uopće ne treba nikakva zaključivanja. To je više osjećanje, nego li spoznavanje Boga. Gratry govori o nekom osjetilu za ono, što je Božansko — *sens du divin*; a Newman o neposrednom doživljavanju Boga — *illative sense*. U vezi s ovim mišljenjima, spomenimo i ono Schiffinija D. L., premda ovaj mislilac ne pripada gornjoj struji. I on kaže, da bi trebalo govoriti o neposrednom poznavanju Boga u savjesti. Među misliocima pak naših dana ističe se Francuz, lajik-filozof Maurice Blondel, profesor sveučilišta u Aixu. U daljnjim izvodima Pascalove tvrdnje »l'action de l'homme passe l'homme — čovječji čin nadilazi čovjeka«, nalazi on označen put, koji vodi od čudoređa k Bogu. Prvo njegovo djelo »L'action« (1893) izazvalo je gibanje, koje se do danas još nije smirilo. Tu postaje čudoredni čin — action — ishodište cijele filozofije, a donekle i teologije. Blondelovu bismo misao najzgodnije izrazili riječima, u koje je Goethe, iako u drugom smislu, sazeo Fichteov sistem: »U početku bijaše čin.« Prema Blondelu proizlazi prava bit čovjeka tek iz čina. Skolastičko načelo »agere sequitur esse« trebalo bi po njegovu mišljenju promijeniti u »esse sequitur agere« (djelovanje slijedi bit). — Tek čudoredni čin čini čovjeka osobom, čovjekom. Samo u čovjeku, koji radi, buđi se spoznaja. I kada se on nađe pred slobodnim odlučivanjem, otvaraju se pred njim beskrajnosti. On gleda ideal netaknute Svetosti, Veličine i Moći. Njegov će mu čin jednoć donijeti ispunjenje svih njegovih čežnja, — to on osjeća. Da, onaj ideal — a to može biti samo osoba sa svom istinom, dobrotom i blaženstvom, Bog — bit će njegova svojina. On će ga gledati i posjedovati u najdubljoj nutрини svoga bića . . . Ne zalazimo ovdje u neke Blondelove nazore, o kojima bi se moglo raspravljati.

Nego protiv ovih mislilaca, uza sve priznanje njihovih zasluga, diže se pitanje: jesu li njihovi izvodi također logički opravdani, kao što su psihološki upravo odlični? Svi oni — izuzev Schiffinija — uopće malo misle na logičko stvaranje dokaza. Ako u ovoj spoznaji Boga u savjesti nema makar i posve skraćenog silogizma, kako se onda ova spoznaja razlikuje od neposrednoga gledanja Boga po ontologizmu, koji je Crkva osudila, a i spomenuti su ga mislioci zabacili?

★

Čini se, da je od navedenih tvrdnja dosljednija tvrdnja kardinala Franzelina i Billota. Ni oni ne podcjenjuju čudorednosti. Naprotiv oni idu tako daleko, da za obvezatnost čudorednih zakona

zahtijevaju spoznaju Boga kao uzroka čudorednosti. Kardinal Billot još nadmašuje Franzelina, kada tvrdi, da čovjek, koji nema te spoznaje Božje, ne može ni razlikovati dobro od zla. Na pitanje, da li bezbožac može učiniti čudoredno dobar čin, odgovara, da ima takvih, koji se u duhovnom pogledu nalaze u neuračunljivom stanju djeteta. Ovaj odgovor pokazuje da se njegova nauka ne može prihvatiti. Oba si ova bogoslova ostaju vjerni, što zabacuju svaki put od čudorednog svijeta k Bogu. Ta za čudorednosti se već predpostavlja spoznaja Boga.

Sada se diže golema poteškoća: ako prije Božje spoznaje nema nikakve obvezatnosti, onda čovjek nije ni na to obvezan, da slijedu onu prvu, nejasnu, maglovitu misao o Bogu. Takav bi bezbožnik prema tome bio uvijek nedužan. Mogao bi bez ikakve krivnje ostati bezbožnik, i ne bi mu se ni na kojem drugom polju mogla pripisati kakva čudoredna krivnja. Ovu nauku oprovrgava već ta činjenica, da dijete prije spoznaje Boga, i odrasli ne misleći na Boga, mogu u nekim stvarima čudoredno postupati.

Razumije se, da nije potrebno primijetiti, da svi oni, koji odnos prema Bogu stavljaju za prvo mjerilo čudorednosti, moraju povući iste zaključke kao Franzelin i Billot.

★

Od svih katoličkih mislilaca najviše se udaljio kardinal Mercier. Za njega postoji potpuna čudorednost i bezuvjetna obvezatnost već prije spoznaje Boga... Čovjek bez čudorednosti uopće ne bi mogao biti čovjek.

Mi idemo srednjim putem. Može biti neke početne čudorednosti i kod onih, koji još nisu došli do spoznaje Boga i kod onih, koji su ga upoznali, ali ne misle na Nj. No ova čudorednost stvorova sama od sebe postaje vapaj za osobnim, sveznajućim, sve-mogućim Zakonodavcem, Čuvarom i Sudcem čudoreda — za Bogom.

★

Čudoredno doživljavanje u njegovim najsvečanijim i najsvetijim časovima mora nam doći posve k svijesti, jer tražimo njegova zadnja vrela. Pristupimo dakle čovjeku i promatrajmo potresan igrokaz njegove savjesti. Gledajmo kako Sokrat posve miran usred svojih prijatelja uzima kalež smrti. Optužili su ga radi bezboštva, a on se osjeća povezan sa svojim Bogom i s radosnom nadom stupa u susret. — Toma Morus penje se na londonski brežuljak Tower. Ondje ga čekaju vješala, ali potezi lica odaju vedrinu sveca. Ovu nutarnju radost pomučuje samo sućut prema njegovu palom kraljevskom prijatelju, kojega je nekoć ljubio. — Pristupimo i Kristu Gospodinu kao povjesnoj ličnosti u ovom dokazivanju. On se moli za svoje mučitelje. Jedna ga nježna misao zanosi nad sve boli duše i tijela: misao na neprispodobivog Oca, s kojim će se doskora sjediniti.

U ovim i sličnim slučajevima, vrhuncima ljudske povijesti, pokazuje se savjest u svojem savršenstvu. Bog joj je svijetlo sunce. Ovo je Sunce osobno Svijetlo istine, ljubavi, svetosti, pravednosti. Njegova ljubav mami u savjesti, ljubav daje poslušnost, a strah samo u nuždi. Ovako se razjašnjuje ona često nesavladiva moć savjesti, pred kojom šuti sve zemaljsko. Eduard Spranger naziva Sokratovu smrt triumfom duha nad silom. Koliko bi manje boli među ljudima bilo, da su sve odluke u povijesti bile takvi triumfi duha! Zato je razvoj i usavršavanje savjesti vrelo pravoga napretka čovječanstva.

Naše dokazivanje ne može dakako polaziti s ove čudoredne savršenosti, jer ova skoro predpostavlja Boga. Ipak nam put, kojim moramo ići, postaje jasniji, kada gledamo pred sobom svijetli cilj. Od odrasla čovjeka vraćamo se k djetetu, u kojem će čudoredni život kao i misao na Boga tek trebati procvasti.

★

Već u prvim časovima probuđenog razuma dijete zna, da mora ljubiti svoje roditelj. Ono bi držalo za zlo, ražalostiti roditelje. Cijela se narav diže protiv toga. I odrasli, koji znaju za Boga, a da na Njega ipak ne misle, često vide, što treba činiti, a što propustiti. Roditelji misle na svoju dužnost odgajanja, liječnik, činovnik, državnik misle na tešku odgovornost skopčanu s njihovim zvanjem. Prema nauci sv. Tome Aquinskoga nose sva bića u svojoj biti zakon svoga djelovanja. Tako i duhovna strana čovječije naravi — kaže sv. Toma — usmjerena prema vječnosti, njegove težnje za ciljem, koji odgovara naravi (*inclinationes naturales*), odaja zapovjedi naravnoga čudorednog zakona. Kao što je atomu, biljci, životinji zakon njihova narav, tako i čovjek čita iz svoje naravi skupa sa njenim ciljevima, što odgovara pravom ljudskom dostojanstvu, tj. što je dobro. Slobodna je volja stavljena pred izbor. Ili će postići ove svrhe i ujedno onu zajedničku svrhu, koja stoji iza svih pojedinačnih i prema kojoj teži naravnom silom t. j. svoju pravu sreću, ili će to uništiti. Ova je sreća dakako prije spoznaje Boga još neodređena i može svoj sjaj pozajmiti lažnim ciljevima. Ali čovjek u njoj naslućuje neko apsolutno biće, koje će jednoć ispuniti svu težnju njegove naravi za beskrajnom i zato vječnom istinom, dobrotom i blaženstvom. Uslijed ovog izbornoga pritiska, koji ipak ne dira čovječije slobode, uslijed ove uvjetovanosti u postizavanju svrhe, proživljuje čovjek čudorednu obvezatnost. On naslućuje, da se radi o vječnom spasenju ili propasti. Konture naravnoga zakona čudorednosti su tu. Nešto apsolutno, koje se temelji na bitnostima stvari, neka, premda još neodređena apsolutnost obvezanosti, koja leži u bitnim svrhama, što ih treba birati, prije svega u zajedničkoj svrsi svih.

U vrijeme, kada iracionalizam pustoši najviše polja čudorednosti i religije, treba kao hvale vrijednu tečevinu »vječne filozofije«, čvrsto držati i izgrađivati dokaz, da se čudorednost osniva

na istini i zato na bitnostima stvari. Velika većina današnje t. zv. filozofije vrijednosti govore o velikoj razlici između vrijednosti i bistvovanja. Time su i čudoredne vrijednosti izbačene iz nepromjenivoga carstva bitnosti. Njihovo je mjesto, kažu, drugdje. One se pojavljuju na pučini vječno ustalasanog, neprodornog, neuračunljivog oceana čuvstava. Dakako i katolička filozofija poznaje i cijeni dinamizam iracionalnosti. Ali čovječje sjetilno i duhovno osjećanje i težnje može samo onda ispuniti svoju od Boga danu zadaću, ako slobodna, kraljevska volja kao upravljač vlada oceanom i ako mu svijetle vječne zvijezde istine. Prave vrijednosti — prema sv. Tomi — prije nego li ih zahvati čuvstvo, nisu ništa drugo, nego zvijezde istine, bitnosti stvari i njihovih odnosa. Zato i čovjek ima u sebi toliko vrijednosti, toliko dobra, koliko od svojega pravoga bistvovanja i bića ostvari. Dobar čovjek je onaj, koji u svemu postupa onako, kako se dolikuje ljudskom dostojanstvu. Prva nepravidna ploča Božjeg Sinajskog zakona jest samo čovječje biće.

Ova tvrdnja, da čudorednost počiva na čovječjem dostojanstvu, sačinjava kod sv. Tome dio njegove opsežne borbe za obranu časti drugotnih uzroka. Kome nije poznata napast, koja se upravo u najboljoj, najidealističnijoj filozofiji opet i opet povraćala — napast platonizma? Ona je htjela sve prolazno lišiti svake vrijednosti i sva zbivanja pripisati neposredno Bogu. Plato sudeći o »prividnom svijetu«, nije se nikada mogao oteti silnom dojmu, što je na nj još u mladosti učinila Heraklitova misao o neprestanom mijenjanju svih stvari. Teocentrizam sv. Tome nije bio manji, ali je bio svijetliji od Platonova. On je vidio veću Božju slavu u punoj opremi, kojom su obdarena stvorenja, da izvrše svoju zadaću, a osobito u njihovoj stvaralačkoj moći. Kao što je protiv augustinizma svojega vremena protumačio ljudsku spoznaju bez ikakva neposrednog Božjeg prosvijetljenja i nauči o milosti ljudske slobode dao što joj pripada, tako je i u čovjeku kao stvorenju našao naravni čudoredni zakon. Ovo odgovara i gore spomenutim činjenicama. Tako može čovjek pod cijenu svoje vječne sreće biti obvezan, da slijedi misao o Božjoj obstojnosti. Ova dakle čudorednost stvorenja može biti i bit će polazna točka za jaki dokaz o Božjoj obstojnosti.

Kao sve stvoreno, tako i gore opisana prva, početna čudorednost postaje velik upitnik, postaje putokaz, koji pokazuje daleko iznad sebe. Kao što je ljudska spoznaja prije misli o Bogu apsolutna i time osposobljena za dokaz o Božjoj obstojnosti, ali za ovu apsolutnu sigurnost traži neku zadnju, vječnu, osobnu Apsolutnost u Bogu istine, — tako i prva čudorednost čovječjeg dostojanstva protestira protiv toga, da ona u sebi nosi svoje zadnje, najdublje razjašnjenje. Za to su odviše krhke Sinajske ploče ove zemlje. Ona neodređena apsolutnost, kojom sreća veže čovjeka, vapije za osobnim, svemogućim Svjedokom i Suce m svega čudorednoga. Samo Bog, koji stoji na koncu tražova svih stvari,

jest također ugaoni kamen sve čudorednosti. Ovaj odlučujući korak našega dokaza nameće nam se, kada pomislimo na one najvažnije, najsudbonosnije odluke savjesti, koje su skrivene, tajne, a od kojih zavisi dobro čitavih zajednica.

Za one odluke, koje se čine u javnosti, dostaje u svagdanjim običnim slučajevima ona prva čudorednost stvorenja, jer tu vlada moć javnoga mnijenja, a možda i sankcija zajednice. Ali kakav stav nalaze ova prva čudorednost čovjeku u skrovitim, tajnim odlučivanjima, koja je teško vagnuti, a kojih je ipak većina? Uza to valja napomenuti, da ova skrovita odlučivanja oblikuju značaj, a time utvrđuju i trajnost, sudbinu javnih odluka. U ovakvim osamljenim borbama odviše lako zataji pogled i na najplemenitije ljudske svrhe. Pa i sama pomisao na onaj apsolutni uteg, koji ravna njegovim činima — zadnja sreća — često je nemoćan. Ovo nešto apsolutno, koje se mora javiti čovjeku prije misli na Boga, da li je ono uopće svjedok tih odlučivanja? Ko jamči za sreću, za ispunjenje obećanja, za koja se čini, da su stavljena u srce? Ova zagonetna pitanja kao da ostavljaju čovjeka u tim njegovim tajnim odlučivanjima lišena svake pomoći, bačena iz ravnoteže i uručuju ga gotovo nužno premoći napasti. A šta može ovisiti o ovakvim odlučivanjima?

Pomislimo ovdje, kakve su posljedice po zajednice imale mnoge odluke i upravo tajne, o kojima povijest neće nikada ništa saznati. Život u zajednici treba da je kruna čovječanstva. Služba za dobro zajednice, koju vrše upravitelji kao i podanici, često krči put k vremenitoj i vječnoj sreći milijunskoj ljudskoj zajednici. Tako, po riječima sv. Pavla, nije bez uzroka, što država nosi mač svoje tajnstvene sile. Što, kad bi ovaj mač krivo pogodio? Kad bi izdajstvom podanika ili upravitelja sila postala bičem nevolja za milijune? Ko bi izbrojio suze, ko bi izmjerio bol? Užasne slike Otkrivenja mogu postati stvarnost, glad, krv i smrt. Ipak može još mnogo strašnije biti duševna bijeda. Kao nebo nad zemljom dižu se nad materijalnim dobrima kulturna dobra, sloboda savjesti... Stojimo pred mislima, koje su kölnskoga filozofa Schelera, u njegovoj najljepšoj — katoličkoj dobi dovele do socijološkog dokaza za Božju obstojnost. Kako je on malo ispitao tajnu osobe i tajnu zajednice. Osoba ne može biti osoba, ako ne služi zajednici i time nepreglednomu mnoštvu osoba. Ali i zajednica ima za zadaću samo zaštitu i napredak njoj povjerenih osoba. Tako stoje jedna prema drugoj nedirljiva sfera osobnosti i isto tako nedirljiva sfera zajednice. Ko će svagdje naći onu nježnu, zlatnu nit, koja razdvaja i opet spaja obje sfere, i nje se držati? Pa ipak može i najmanje zastranjenje donijeti bezbrojnim neopisive nevolje. Ko će zaštititi zajednicu od sebičnosti osoba i opet osobe od vlastohleplja zajednice, ako u tajnim odlukama nema Boga? Izjednačenje između tajna osobe i onih zajednice, koje tajne odlučuju sudbinama čovječanstva, mogu se naći prema Scheleru samo u

Božjem kraljevstvu. Što kaže povijest? Ogriješujući se o zajednicu i grijehom same zajednice, put, kojim je išlo dosadašnje čovječanstvo bio je često križni put. Pa ipak, kako kažu posljednja znanstvena istraživanja, sjalo je u svim vremenima nad dosadašnjim čovječanstvom sunce vjere u Boga, grijući i oplodujuć svaki kraj. Predstavimo si čovječanstvo, u kojem je zašlo ovo sunce ili u kojem se ono uopće nije nikako pojavilo. — Očajna misao! Poredbe nekih socijologa, o Levijatanovoj državi, ovoga, kako Nietzsche kaže, najhladnijega od svih užasa, vrlo bi brzo od obične literarne igre postale užasna stvarnost. Svijetska povijest ne bi više bila borba svijetla, Božjega grada s tamom. Bez Boga preostao bi samo strašni trijumf tmine. Ono, što Lenau kaže o Kristu, vrijedi i o vjeri u Boga:

Ako je Krist san, onda je život,
Putovanje kroz pustinju u noći,
Gdje nam niko ne zna reći odgovora.
Samo mnoštvo zvijeri bdije . . .

Ne bi li ovakovo čovječanstvo bilo uopće nemoguće zamisliti? Kako bi ono stršilo iz svemira, koji nas opkoljuje? Zahvaljujući željeznoj nuždi, koja u njoj vlada, daje priroda sliku divne svršnosti — i to očito u službi čovječanstva, ove krune ćudorednog svijeta.

Sam je pak čovjek slobodan. Jedan bi čovjek ovom svojom slobodom mogao lišiti sreće i svrhe bezbroj ljudi ili cijelo čovječanstvo. I da nema Boga, možda se ne bi našlo ni svjedoka tomu činu ili ruke, koja bi to sprječila. Onda sloboda ne bi bila znak čovječjega plemstva. Ona bi bila prokletstvo čovječanstva, a s čovječanstvom pala bi u ništavilo svrha i smisao cijeloga svemira, jer on bez čovječanstva nema smisla. Očajno čovječanstvo bilo bi potresna optužba pred nebom protiv Uzroka stvari. Tako što niti može biti niti se može zamisliti!

Ne! Čovječanstvo svih vremena nalazilo je Sunce-Boga. Pred ovim Suncem bježe tmine i zagonetke zajednice i pojedinaca. Sloboda je opet blagodat za bezbrojne. Društveni i ćudoredni poredak počiva na nepokolebivom, apsolutnom temelju. Ovo nešto apsolutno nije više neodređeno, bezlično, kako se pojavljuje u prvoj ćudorednosti. To je dobri Otac, Stvoritelj prirode i čovjeka. On je čovjeku stavio u srce vječnu težnju za srećom i on sam hoće, da ta sreća bude. Ploče zakona ljudskoga srca prozirne su, i kroz njih se vidi vječni zakon Božjeg opstanka u svoj njegovoj svetosti i ljepoti. Dužnost postaje poziv vječne očinske ljubavi. Prijetnja savjesti jest neizbježiva pratilica Božje Pravednosti i svetosti: mržnja na Boga mora ostati daleko od Boga.

Tako bdije nad zajednicama i pojedincima svudašnja, sve-moguća Ljubav. I u onim sudbonosnim odlukama tihih časova, vidi čovjek bolje, nego inače, kako na njemu počiva pogled Vječnoga Oca. On više nije sam.

Obitelji, u kojoj se odlučuje o sudbini zajednice, — obitelj, ona od Providnosti ušćuvana i blagoslovena praćelija društvenog poretka postat će kula čvrstog društvenog poretka. Država će mać svoje moći položiti na oltar kao što je to učinio Franko divnom simbolikom za novu Španiju, da ga puna Božjega blagoslova opet primi. Mjesto vojničkih logora iz kojih strši neprijateljsko oružje, vladat će zajednica narodnog prava. I mala država ima pravo na ovo Božje sunce, jer i o njoj vrijedi donekle ono, što je Pijo XI. kazao o Vatikanskoj državi: da se dotiče vječnosti.

Mjesto strašnoga Lenauova sna sve se više uzdiže u čovječanstvu pod suncem vjere u Boga ono, što je sv. Augustin u kršćanskom savršensvu nazvao Božja država (Civitas Dei), tj. mir Kristov u Kraljevstvu Kristovu — u svim zajednicama i srcima. To nije ostala puka želja. Čak jedan Comte morao je zasnvedočiti, da je srednjevjekovno kršćanstvo bilo socijološko remek-djelo. Na blagdan Kraljevstva Kristova, ovaj blagdan Kristova vladanja baš u javnom poretku, stavlja nam Crkva u jednome himnu pred oči rajsku sliku savršenog čovječanstva, čovječanstva u Kristu.

O države preblažene
 U kojoj vlada Isukrst,
 U kojoj zakon drži se
 Od Boga svijetu naređen!

Ne bjesne u njoj pobune,
 Mir saveze učvršćuje,
 Tu sloğa sveta kraljuje
 I osiguran tu je red.

★

U svijetlu navedenih izvoda mogao bi se ćudoredno-socijološki dokaz za Božju opstojnost, ukratko ovako postaviti:

Bez Boga, osobnoga zakonodavca, ćuvara i suca ćudorednog poretka, morala bi poradi ćovječje slobode propasti na podređenost svrsi zajednice i pojedinaca. Ovakva pak oprećnost svrsi ćovječanstva, u kojem ćio svemir nalazi svoj smisao, uništila bi podređenost svrsi kod svih stvari; a to bi znaćilo oćajanje u svemu djelovanju i mišljenju, što je nemoguće i zamisliti. Dakle Bog bdije u ljubavi i moći svoje Providnosti nad društvenim poredkom i ćudoredem ćovječanstva.

Da potvrdimo što smo rekli, iznesimo neke protivne nazore. U uvodu ovoga ćlanka navedeni nazori iz krugova Nove Apologetike, imaju tu zaslugu, što su iznijeli nemogućnost isključivog lajićkog morala bez Boga. Ne može se dakle s kardinalom Mercierom govoriti o savršenoj ćudorednosti bez misli na Boga. Oba sebi protivna nazora vode u najbolju ruku ovom zajedničkom rezultatu, da je već prije misli na Boga postoji u ćovjeku naravni Sinaj, prva ćudorednost, onaj zakon, koji je prema sv. Pavlu upisan u srce svim ljudima, zakon, koji je osnovan u ćovjeku kao

u Božjoj slici i onda, kada ova slika i nije kao takva otkrivena. I baš ova divna tajna čudoređa, tajna, koja postaje sve svijetlija i jasnija, kategorički vapije za svojim Stvoriteljem, Nosiocem i Usavršiteljem.

Nekatolička filozofija u prosuđivanju čudoređa i prema tome čudorednog dokaza za Božju opstojnost stoji još i danas većinom na Kantovu stanovištu. Njegova moćna izjava, da osnivanje čudoređa u Boga znači odnos prema stranom zakonu, koji nema veze sa čudorednošću, — bacila je kod mnogih u zaborav prastaru ljudsku mudrost, koja je tako dirljivo izražena u 30. poglavlju druge Mojsijeve knjige: »Zapovijed, koju ti danas dajem nije nad tobom i nije daleko od tebe. Ova je riječ kod tebe u tvojim mislima, u tvome srcu.« Prvi temelj čudorednosti u čovječjem biću, u njegovoj biti, u ovom ogledalu Božje Biti i Svetosti, pokazuje, da čovjek našavši Boga, nalazi i sebe u dubini sama sebe.

Vrlo je tragično, da je odgojitelj velikog dijela današnjeg čovječanstva, Kant svoje poslanje vidio u izgradnji čudorednosti, a u stvari je možda jednako radio na rušenju čudorednosti, kao i na rušenju vjere u Boga. Već Hegel, koji ovdje prosuđuje, upozorava na nihilistički značaj Kantove etike. On govori o ništetnosti Kantove čudoredne norme. Nadgrobni spomenik na izvanjoj strani zida protestantske crkve u Königsbergu najrječitiji je simbol ove tragedije. Na ovoj nadgrobnoj ploči uklesane su Kantove riječi o djema stvarima, koje nas uvijek napunjavu novim čuđenjem: »Zvijezdano nebo nada mnom i čudoredni zakon u meni.« No nadgrobna ploča morala se postaviti izvan crkve. Protestantska crkvena općina nije se usudila obeščastiti Božju kuću čovjekom, koji je zanijekao Boga.

Snagu Kantova utjecaja do u naše dane odaje etika Nikole Hartmanna, profesora u Kölnu. Slijedeći Schelerove stope nastoji on ispuniti sadržajnu prazninu Kantova kategoričkog imperativa nekom naukom fenomenologijskih vrijednosti. Ali odakle ovim vrijednostim sadržaj i jakost norme? One ostaju odvojene od stvarnosti. S druge strane zabranjuje Hartmannu njegov prijašnji marburški Neokantijanizam, da vrijednosti i čudorednu dužnost svodi na Boga. »Čista« se Etika ne bi smjela u svojim razlozima pomagati tuđim elementom kao što je religija. I tako bi čovjek morao sam snositi svoju čudorednu krivnju — ponosno i hrabro. Nikada ne bi smio dopustiti, da mu je Bog uzme. Time je čudordnost pred Bogom zaštićena.

I sama protestantska bogoslovska etika podlegla je donekle Kantovu utjecaju. Tu treba prije svega spomenuti velikoga Danca Kierkegaarda, čija je misao zavladala današnjim dialektičkim bogoslovljem u Njemačkoj i u drugim zemljama. Za Kierkegaarda kao i za Kanta isključena je svaka metafizika spoznaje biti. Uza to je za Kierkegaarda kao i za Kanta ljudska narav do srži pokvarena. Odakle će onda čudorednost crpsti svoj sadržaj? Ta ona je ipak i za Kierkegaarda i za Kanta najvažniji životni faktor.

Mjesto Kantova slijepoga kategoričkog imperativa nastupa kod Kierkegaarda i njegovih današnjih pristaša čarobna riječ: odlučivanje. Bez obzira na to, da li se ovdje uzima u pomoć Božja objava za svaku časovitu odluku ili ne, pokazuju se posljedice podcjenjivanja naravnih temelja čudorednosti u bitnom i svršnom redu stvari. Morale bi se pozvati u pomoć urođene ideje ili za svaku odluku čudnovato rasvjetljenje, a to su riješenja, koja se protive vječnoj filozofiji i njenoj tvrdnji, da stvari traže Boga.

Ni razni oblici današnjega panteizma, koji pošiu za Fichteom nisu manje udaljeni od života. Njima Bog tek postaje u ljudskoj čudorednosti. Prema Fichteu ne bi se smjelo govoriti kao što se to do sada govorilo, da je Bog stvorio čovječanstvo. Naprotiv čovječanstvo stvara Boga. Mi dokazujemo Boga svojim čudorednim činom. Ali time još nismo dali Boga — napominje Hermann Schwarz, profesor u Frankfurtu na M. u svojoj »Filozofiji nedanoga«. Bog mora po čovjeku tek postati. — Pitamo: hoće li si takav čovjek stvoriti sudca? U čemu je međutim norma za čudoređe toga čovjeka? Čini se da takva pitanja nisu baš hitna...

Zamislimo si takve čudoredne sustave provedene sa svim posljedicama. Ne potvrđuju li oni i nehotice naš dokaz za Božju obstojnost? Francuski je bezbožnik Le Dantec barem pošteno priznao, da se ne može zamisliti država sa samim dosljednim bezbožnicima. Država, kaže, treba žrtava, a dosljedan bezbožnik ne prinosi žrtava.

Zaključimo ovaj članak pomirljivijom slikom. Psihološka škola berlinskoga profesora Eduarda Sprangera nastoji zaštititi najdragocjenije tekovine ljudske kulture. Ova kulturna dobra susrećemo u »objektivnom duhu« povijesti, kako u Hegelovu jeziku kaže ova škola. (Inače ova škola ne slijedi u svemu Hegela). Tu oživljuje jedna od najboljih Hegelovih misli, u kojoj se on dotiče vječne filozofije. Prema Hegelu čudorednost se ne smije nikako ograničiti na nevidljivu savjest, kako bi to Kant htio. Ne, ona neka prožme prije svega javni život, pravo, obitelj, društvo, državu i tu neka objavi Božju nazočnost. Riješivši se hegelovih pretpostavki, pruža nam se ovdje opsežno katoličko shvaćanje čudoređa i društva. Prema tome Spranger uzdiže čudorednost na totalnu normu za sve životne oblike i sva duševna polja: ekonomsko, pravno, političko, za umjetnost i znanost dobiva čudorednost svoju snagu od religioznosti. Iako ovdje još nije postignuta savršena jasnoća, to iz ovoga ipak progovara strahopoćitanje pred velikim dobrima čovječanstva — strahopoćitanje, koje ne ruši, nego gradi.

Vječna filozofija mora svim vremenima donijeti ispunjenje njegovih čežnja. Naše vrijeme vidi zajednicu u njenoj veličini, koja se mnogima čini božanstvena — i u njenu užasu. Ovo nešto veliko i strašno vuče svoje korijenje iz tihe tajne savjesti. Tu je Gospodin Bog postavio svoje prjestolje, da odavde dovodi zajednice i pojedince u Božju državu nebeskog Jeruzalema.

P. Gemmel S. J.